

AKTIVIZMI S MARGINA: PROCJENA KAPACITETA DESET ODABRANIH ŽENSKIH ORGANIZACIJA

AUTORICE: doc.dr. Amila Ždralović i prof.dr. Zlatiborka Popov Momčinović

ŽENSKA AGENDA ZA POZITIVNE PROMJENE!

Aktivizmi s margina: procjena kapaciteta deset odabralih ženskih organizacija

Autorice:

doc. dr. Amila Ždralović

prof. dr. Zlatiborka Popov Momčinović

Lektorica: Enida Čamdžić

Dizajn i prelom: Tanja Ćurić

Izdavačice: Fondacija CURE i Fondacija za osnaživanje žena

Za izdavača/icu: Jadranka Miličević

“Ova publikacija je urađena uz finansijsku pomoć Europske unije. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost autorica Amile Ždralović i Zlatiborke Popov Momčinović, i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovište Europske unije.”

PROJEKAT IMPLEMENTIRAJU:

Foundation for Women's Empowerment
Bosnia and Herzegovina
Fondacija za osnaživanje žena
Bosna i Hercegovina

<http://www.fondacijacure.org>

doc.dr. Amila Ždralović
prof.dr. Zlatiborka Popov Momčinović

AKTIVIZMI S MARGINA: PROCJENA KAPACITETA DESET ODABRANIH ŽENSKIH ORGANIZACIJA

Sarajevo, 2019.

ŽENSKA AGENDA ZA POZITIVNE PROMJENE!

PROJEKT FINANSIРА
ЕУРОПСКА УНИЈА

PROJEKT IMPLEMENTIRAJU:

Assistance to Women's Self-Help Groups
in Bosnia and Herzegovina

Sadržaj

1.	Uvod.....	6
2.	Metodologija istraživanja.....	8
3.	Neke specifičnosti lokalnih konteksta.....	11
3.1.	Indeks razvoja opština.....	11
3.2.	Podzastupljenost žena u politici i oskudnost statističkih podataka.....	13
3.3.	Rodno (ne)odgovorno budžetiranje.....	14
3.4.	Nedostatak infrastrukture.....	15
3.5.	Obrazovanje.....	17
3.6.	Socio-kulturalne barijere i višestruke marginalizacije.....	19
3.7.	Nasilje u porodici.....	21
4.	Odabrani uvidi o radu ženskih udruženja.....	21
4.1.	Profili udruženja.....	21
4.2.	O nekim motivima ženskog udruživanja.....	28
4.3.	Prostorni i tehnički kapaciteti.....	30
4.4.	Vidljivost rada organizacija.....	31
4.5.	Ljudski kapaciteti i struktura članstva.....	33
4.6.	Saradnja s drugim organizacijama.....	35
4.7.	Saradnja s lokalnim nivoima vlasti.....	36
4.8.	Raspodjela odgovornosti i administrativno-logističko vođenje udruženja.....	40

4.9. Prepreke ženskom aktivizmu.....	41
5. Zaključci i preporuke.....	43
Literatura.....	48
Informacije o projektu	
“Ženska prava - Agenda za pozitivne promjene”.....	50
O Fondaciji CURE.....	51
O partnerskoj organizaciji Fondacija za osnaživanje žena.....	51
Biografije autorica.....	52

Aktivizmi s margina: procjena kapaciteta deset odabralih ženskih organizacija

Prof. Dr Zlatiborka Popov Momčinović

Doc. Dr Amila Ždralović

1. Uvod

Kao što različita istraživanja ukazuju, žene su svoj angažman u javnoj sferi Bosne i Hercegovine velikim dijelom ostvarile upravo kroz civilno društvo i prozaični termin treći sektor.¹ Prema nekim podacima, zastupljenost žena u civilnom društvu je obrnuto proporcionalna njihovoj zastupljenosti u sferi formalne politike.² To se nekad tumači u kontekstu tzv. etike brige na osnovu koje se angažman u javnoj sferi tumači kao produženi rad u kući, ali i činjenice da u civilnom društvu ima više slobode i autonomije u odnosu na formalnu politiku. U kontekstu feminizma kao teorije i prakse, ovaj drugi segment se često naglašava i podstiče. Uprkos tome, ovaj aspekt ne treba idealizovati, posebno ako imamo u vidu da civilno društvo služi kao servis za pružanje usluga koje ne ispunjava disfunkcionalna država. To je posebno simptomatično kada je riječ o određenim kategorijama žena koje se često imenuju kao dvostruko marginalizovane i u koju spadaju žene sa sela tj. iz ruralnih zajednica, potom žene koje su preživjele nasilje, Romkinje, žene s invaliditetom odnosno majke djece s poteškoćama u razvoju i povratnice. Njihov rad

1 Termin tj. sintagma treći sektor se posebno koristila u SAD-u, 70-ih godina prošlog vijeka, ali je potom napušten. S obzirom na zaostajanje za ovim tokovima tokom perioda socijalizma, na ovim područjima se ovaj termin koristio i 90-ih godina. Tzv. neprofitnost trećeg sektora se dovodi u pitanje ako se ima u vidu aspekt socijalnog kapitala kao i činjenica da je aktivnost u njemu produktivna kako za samu osobu, određenu grupu odnosno širi zajednicu. Smith, Stebbins, Grotz (eds). *The Palgrave Handbook of Volunteering, Civic Participation, and Nonprofit Associations. Volume I.* Palgrave Macmillan, 2016., p. 10

2 Popov Momčinović, Z., Ženski pokret u Bosni i Hercegovini. Artikulacija jedne kontrakulture. Sarajevski otvoreni centar, Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Fondacija Cure Sarajevo, 2013., str. 117 (autorka u ovoj knjizi navodi konkretnе pokazatelje iz relevantnih istraživanja u ovoj oblasti).

se često smješta u okvire humanitarnog djelovanja tj. etike brige, a ne „pravog“ ženskog, pa i feminističkog aktivizma, iako iziskuje dvostrukе, a možda i trostrukе napore.

Ono što je posebno problematično je činjenica da, iako je civilno društvo sfera tzv. slobode gdje ima više prostora za artikulaciju i različite konvencionalne i nekonvencionalne forme angažmana, i tu postoje određene (ne)formalne hijerarhije koje favorizuju tzv. jače organizacije nauštrb tzv. manjih, nedovoljno kapacitetnih i sl.³ Time se ove grupe dodatno marginalizuju i u sferi civilnog društva, a što predstavlja **problem istraživanja** odnosno specifični izazov. Iz tih razloga, **cilj ovog istraživanja** je ne samo saznajni, već i aktivistički. Saznanja su se koristila ne samo u svrhu prikupljanja neophodnih podataka već i za definisanje preporuka za jačanje ovih grupa, kroz sticanje dubljeg uvida u njihove probleme u segmentu njihovog djelovanja, lokalnom kontekstu i sl., a u sklopu metodološkog okvira tzv. istraživanja u akciji.

Neki od specifičnih problema su i terminološki, obzirom da se civilno društvo nerijetko posmatra kao nešto što stoji u opoziciji spram države, iako je zapravo riječ o pospješivanju i unaprjeđivanju demokratskih procesa kroz saradnju, što ne niveliše značaj kritičke svijesti spram institucija. Kada je riječ o posebnim kategorijama žena koje su pomenute, kritički otklon je svakako potreban. No, on nije kritizerski već produktivno kritički s ciljem naglašavanja potrebne sinergije i zajedničkog djelovanja i ispunjavanja zakonskih obaveza u sferi ravnopravnosti spolova i definisanja i provođenja adekvatnih strategija i *Gender akcionalih planova* koji trebaju da na adekvatan način obuhvate i pomenute grupe žena.

Drugi problemi tiču se nedostatka podataka kada je riječ o ovim

³ Elisse Helms, *Gendered Visions of the Bosnian Future: Women's Activism and Representation in Post-War Bosnia and Herzegovina*, University of Pittsburgh (doctoral dissertation), 2003. p. 108; Z. Popov Momčinović, *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*, 2013, str. 140, 141

specifičnim grupama, iako je primjetan određen pomak kada je riječ o istraživanjima u ovoj oblasti. Na tom fonu, Fondacija CURE je pokrenula nekoliko istraživanja i objavila nekoliko važnih publikacija koje se tiču ovih grupa, kao što su publikovana istraživanja Žene koje inspirišu..., *Istraživanje o mogućnostima i uslovima života žena u malim lokalnim zajednicama u BiH, Moj glas odjekuje..., Žene u bh. institucijama marionete zakonske kvote*. Uprkos tome, neki podaci svakako još nedostaju, posebno kada je riječ o detaljnim, specifičnim podacima o ženskim organizacijama koje djeluju u ovoj sferi kao i o lokalnim specifičnostima tačnije rodnim politikama na lokalnom području. Naime, u jednom istraživanju Fondacije CURE koje je imalo za cilj da obuhvati sve opštine i gradove u Bosni i Hercegovini radi sticanja uvida u primjenu Zakona o ravnopravnosti, tek 35 njih je odgovorilo na upitnik.⁴ Iako podaci nedostaju, ovo i druga istraživanja pokazuju da na tzv. nižim nivoima vlasti gdje se dešava drama ljudske svakodnevnice „dolazi do najvećeg broja kršenja ljudskih prava i diskriminacije“, te da pravni mehanizmi „nemaju stvarnu odnosno praktičnu primjenu“.⁵ Ovakva situacija dodatno usložnjava i onako nepovoljan okvir za djelovanje ženskih organizacija i grupa koje u fokusu svog djelovanja imaju gore navedene kategorije žena.

2. Metodologija istraživanja

Imajući u vidu navedene složenosti, u ovom istraživanju korištena je **kvalitativna metodologija** s ciljem sticanja dubljeg uvida u načine, probleme i izazove djelovanja ženskih organizacija i grupa, formalnih i neformalnih koje pripadaju pomenutim kategorijama tj. koje u svom

⁴ Edita Miftari, *Lokalne politike za ravnopravost spolova u Bosni i Hercegovini*, Fondacija CURE, Sarajevo, 2017.

⁵ Edita Miftari, *Ravnopravnost spolova u općinama/opštinama i gradovima u Bosni i Hercegovini*, Fondacija CURE, Sarajevo, 2015., str. 18

djelovanju okupljaju ovu kategoriju žena bilo da su one uključene kao članice i/ili tzv. korisnice. Ovakav pristup nema pretenziju da nadomjesti kvantitativan pristup. No imajući u vidu nesistematičnost dostupnih podataka, pogotovo kada je riječ o lokalnom kontekstu, a što je dokaz neispunjavanja tj. parcijalnog provođenja Zakona o ravnopravnosti spolova, dublji uvidi koje omogućava kvalitativna metodologija su jednim dijelom premostili ove nedostatke. Kvalitativna metodologija pri tome nije dovoljna, te se radi kontrole dobijenih podataka koristio uvid u dostupne zvanične dokumente i podatke relevantnih institucija i istraživanja koja su rađena i objavljena u ovoj oblasti. S tim u vezi, korištena je i tehnika analize sadržaja dostupnih dokumenata, a metodološki pristup je u ovom segmentu bio i kvantitatan i kvalitativan. Stoga, kao što se ističe u relevantnim metodološkim tekstovima, kvalitativnu metodologiju ne treba definisati kao ono što kvanitativna metodologija nije.⁶ Takođe, kvalitativna metodologija se posebno preporučuje u tzv. feminističkim istraživanjima odnosno istraživanjima čiji je teorijsko-heuristički okvir feministička teorija, s obzirom da ona omogućava da se izbjegne zamka dihotomije između navodno neutralnog subjekta i pasivnog „objekta“ istraživanja.⁷

Istraživačka tehnika koja je korištena su **dubinski polu-strukturirani intervjui**, koji su trajali u prosjeku sat vremena. Polu-strukturalni oblik se ogleda u činjenici da su bila definisana okvirna pitanja za razgovor, ali uz prostor sagovornicama da ih prošire, nadopune pa i preformulišu. Mogući nedostatak je da su rađeni sa predsjednicama udruženja i eventualno i s nekom od članica udruženja. Prednost ovog pristupa je što su predsjednice često više upućene u odnosu na druge članice u

6 Bryman, A. (2012). Social Research Method. Oxford: Oxford University Press, str. 381.

7 Strega, S. (2005). The View from the Poststructural Margins: Epistemology and Methodology Resistance. In: L. Brown, S. Strega (eds.), Research as Resistance. Critical, Indigenous, and Anti-oppressive Approaches. Toronto: Canadian Scholars' Press/Women's Press, str. 203, 204

problem istraživanja. Iako bi bilo poželjno organizovati i fokus grupe sa članicama pojedinačnog udruženja odnosno grupe, u ovom slučaju je to problematično zbog toga što neka udruženja imaju veliki broj članica i korisnica odnosno što u nekim slučajevima nije jasna distinkcija između članstva u organizaciji i primanja usluga od nje; kratak vremenski rok koji je predviđen za provođenje istraživanja, kao i fenomen nevidljivih mehanizama integrupne kontrole koji se mogu manifestovati u ovom obliku grupnih intervjuja. Kao što je navedeno, korišteni su i dostupni dokumenti i druga istraživanja i na taj način je obezbjeđena svojevrsna „kontrola“ u interpretaciji podataka jer se kvalitativnoj metodologiji odnosno dubinskim intervjuima često zamjera opasnost od „proklizavanja“ u tzv. konstruktivizam.⁸ Preciznim definisanjem okvirnih pitanja oko kojih se razgovor kretao, uz referiranje na druge dostupne podatke i istraživanja, ovi problemi su svedeni na najmanju moguću mjeru.

Grupe žena koje su ciljano adresirane kao dio ovog istraživačkog poduhvata postoje širom Bosne i Hercegovine. One se suočavaju sa nekim specifičnim, ali opet i zajedničkim problemima. Jedan od specifikuma je djelovanje određene ženske organizacije, formalne ili neformalne grupe koja za ciljnu grupu ima jednu od navedenih kategorija žena. U nekim zajednicama su se, uprkos teškoćama, neke organizacije i grupe uspjele profilisati što ne znači da se ne suočavaju sa različitim izazovima. S obzirom na potencijale koje imaju i nekim rezultatima koje su ostvarile, uprkos brojnim preprekama sa kojima se i dalje suočavaju što zbog međugrupne dinamike što zbog okruženja, izabrane su za učešće u **uzorku istraživanja**. To su ženske organizacije iz manjih lokalnih zajednica („Viktorija“ Pale, „Zvjezdangrad“ Vareš, „Žena za ženu“ Konjic, Udruženje građanki (žena) „Grahovo“ Bosansko Grahovo), iz ruralnih

⁸ Okely, J. (2002). Thinking through Fieldwork. In A. Bryman, R. B. Burgess (eds.): *Analyzing Qualitative Data*. London and New York: Routledge, str. 21.

područja (UŽ „JADAR“ Konjević Polje, UŽ „Pašinke“ Hajderovići), romske ženske organizacije („Romkinja“ iz Bijeljine, „Romani Čej“ iz Prnjavora), neformalne ženske grupe („Posebne mame“ iz Sarajeva, lobi grupa pri Udruženju „Horizonti“ iz Tuzle).

U analizi koja slijedi biće predstavljeni zajednički problemi, ali izdvojene i neke **specifičnosti lokalnih konteksta** s obzirom na markirana pitanja (indeksi razvoja opština, podzastupljenost žena u politici i nedostatak statističkih podataka, rodno odgovorno bužetiranje, nedostatak infrastrukture, obrazovanje, socio-kulturalne barijere i višestruka marginalizacija, nasilje u porodici) i predstavljeni **odabrani uvidi o radu ženskih udruženja**. Upravo poglavlje u kojem su predstavljeni odabrani uvidi o radu ženskih udruženja, predstavlja i centralno poglavlje ove analize. U ovom dijelu je najprije urađeno profilisanje udruženja i grupa koje su analizirane, te su na osnovu istraživanja rada odabranih 10 organizacija, induktivno izvedena zapažanja o motivima ženskih udruženja, strukturi članstva, ljudskim, prostornim i tehničkim kapacitetima, vidljivosti rada organizacija, saradnji kako s drugim organizacijama, tako i s lokalnim vlastima, raspodjeli odgovornosti i administrativnom vođenju udruženja. Na osnovu provedene analize, u zaključnim razmatranjima su date konkretne preporuke.

3. Neke specifičnosti lokalnih konteksta

3.1. Indeks razvoja opština

Već iz samog prikaza uzorka, vidljivo je da je istraživanjem obuhvaćeno osam udruženja građana/ki i dvije neformalne grupe koje dolaze iz deset opština čiji je stepen razvoja različit. Naime, dokument “Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji Bosne i Hercegovine u 2017.”

predstavlja osnovne društveno-ekonomske pokazatelje razvoja FBiH po opštinama i rangira lokalne zajednice prema nivou razvijenosti. Prilikom utvrđivanja zbirnog indeksa razvijenosti svake opštine u FBiH, korišteni su sljedeći pokazatelji: stepen zaposlenosti stanovništva, stepen nezaposlenosti stanovništva, broj učenika/ca osnovnih i srednjih škola na 1000 stanovnika, odsutno stanovništvo u odnosu na popis iz 1991. godine i poreski prihodi po opštinama po glavi stanovnika.⁹ U istom dokumentu se kao izrazito nerazvijene opštine tretiraju one koje imaju indekse razvijenosti ispod 50% prosjeka FBiH, a nedovoljno su razvijene opštine koje imaju indeks razvijenosti između 50% i 75% prosjeka FBiH.¹⁰ S obzirom na lokalne zajednice u kojima primarno djeluju organizacije iz Federacije Bosne i Hercegovine, a čiji rad je bio u fokusu ovog istraživanja, bitno je izdvojiti neke pokazatelje u odnosu na nivo razvijenosti pojedinih opština. S obzirom na indeks razvijenosti, opština Vareš (44,9) i opština Bosansko Grahovo (18,7) spadaju u izrazito nerazvijene opštine; opština Zavidovići (59,3) u nerazvijene, dok je indeks razvoja opštine Konjic 79,3, a Tuzle - 118,7. U Odluci o stepenu razvijenosti jedinica lokalne samouprave za 2018. godinu objavljenoj u Službenom glasniku u oktobru 2017. godine, opština Pale, Prnjavor i Bijeljina su razvijene, a Bratunac (gdje je smješteno Konjević Polje) nerazvijene opštine. Dakle, kako je već navedeno, istraživanjem je obuhvaćeno osam udruženja građana/ki i dvije neformalne grupe koje dolaze iz 10 opština čiji je stepen razvoja različit. Obavljeno je ukupno 11 intervjuja, a kroz koje se nastojao steći i dublji uvid u lokalne socio-kulturalne kontekste u kojima organizacije djeluju. Pri tome treba imati u vidu da stepen razvoja određene lokalne zajednice, iako predstavlja pozitivniji okvir za žensko udruživanje i angažman, ova veza nije linearna, posebno kada je riječ o određenim

⁹ "Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji Bosne i Hercegovine 2017.", Federalni zavod za programiranje razvoja, maj, 2017. godine. Preuzeto s: <http://www.fzzpr.gov.ba/bs/pubs/3/3/publikacije>, str. 3.

¹⁰ Isto, str. 3.

marginalnim grupama, kao što su npr. roditeljke djece s poteškoćama. Ova grupa se susreće sa sličnim problemima širom Bosne i Hercegovine (npr. problemi s kategorizacijom djece, neprovođenje inkluzije i sl.) s napomenom da u glavnom gradu BiH ipak postoje bar neke usluge kao što su dnevni servis centri i zbog većeg broja djece s poteškoćama (u kvantitativnom smislu, a ne u smislu procenta u lokalnoj zajednici u odnosu na broj djece s tipičnim stepenom razvoja) postoje pomaci kada je riječ o društvenoj svijesti i makar nedovoljno formalnoj podršci javnosti.

3.2. Podzastupljenost žena u politici i oskudnost statističkih podataka

U fazi desk istraživanja je potvrđeno da su žene podzastupljene u politici u svim lokalnim zajednicama u kojima djeluju analizirane organizacije, te da su reforme zakona i institucionalnih mehanizama koji se provode na lokalnom nivou shvaćene kao formalne obaveze, a ne stvarne, pozitivne društvene promjene. Kao što je istakla jedna intervjuisana aktivistkinja: „Komisija nije izgradila svoj autoritet jer pri gradskom vijeću postoji više tih komisija, komisija za ravnopravnost spolova je najniže rangirana. Kao eto moraš ih formirati i hajd neka ih, a niko i ne haje za njih...“ Takođe je potvrđeno da zvanične statistike nisu rodno senzitivne, a neki statistički podaci po spolu se prikazuju više *ad hoc*, nego sistematično. Nadležne institucije na ovim nivoima vlasti često navode da ne postoje izgrađeni mehanizmi za vođenje rodno senzitivne statistike.¹¹ To je posebno vidljivo kada je riječ o lokalnim strategijama razvoja. U većini analiziranih opština obično se navode generalni podaci o broju žena i muškaraca, u nekim slučajevima ali ne svim, i uvidi u

¹¹ Hrnjić Kuduzović, Zarfa „Rodna ravnopravnost u regijama Tuzla i Livno: Riječi na papiru“, U: Ždralović, Amila; Popov Momčinović, Zlatiborka i Hrnjić – Kuduzović, Zarfa Žene u bh. institucijama: Marionete zakonske kvote, Fondacija CURE, Sarajevo, 2018., str. 99.

obrazovni nivo po spolu i procenti o (ne)zaposlenosti žena i muškaraca. No, planirane i provedene aktivnosti, kada je riječ o strategijima razvoja na lokalnom nivou, nisu rodno senzitivne, osim izuzetaka kad je riječ o nekim segmentima koji se tiču preduzentišva pri čemu se žene često smještaju u tradicionalna ženska zanimanja. Takođe, tzv. *dokumenti na lokalnu* su pisani isuviše formalizovanim jezikom čime se uz navedeni manjak podataka ne može steći dublji uvid u lokalne rodne dinamike. Ipak, neke zaključke je bilo moguće izvesti na osnovu drugih indikatora i informacija koje smo doatile od sagovornica tokom dubinskih intervjuja, a koje imaju kontakt sa ženama iz svojih lokalnih zajednica.

3.3. Rodno (ne)odgovorno budžetiranje

Nalazi istraživanja takođe prepoznaju da se ne primjenjuje rodno odgovorno budžetiranje. Ovim pojmom uobičajeno se označavaju procedure i postupci planiranja, izrade i provedbe budžetiranja u kojima se vodi računa o specifičnim uticajima na žene i djevojčice. Tek naznake rodno odgovornog budžetiranja u samo nekim od analiziranih lokalnih zajednica nalazimo u izdvajaju za rad ženskih organizacija ili još rjeđe u izdvajaju sredstava za posebne projekte ženskog preduzetništva. Izdvajanja za rad ženskih udruženja često se nekritički sagledavaju, a same podatke treba tumačiti u širem kontekstu, o čemu će svakako naknadno biti riječi. Ovdje se tek može ilustrativno navesti primjer jedne ispitanice koja je zadovoljna radom svojih lokalnih vlasti, ali isto tako na jednom mjestu navodi da fudbalski klubovi opštine dobiju i preko 50.000 KM. Dalje navodi: „A ja kad pošaljem, 250 KM mi fali, oni kažu: ‘Ma joj žene, one imaju pare.’“ Objasnjava da su na kraju ipak dobili novac zahvaljujući reakciji osoba u Opštinskom vijeću koji prepoznaju značaj rada ovog ženskog udruženja u njihovoј zajednici, te je stoga njena percepcija rada lokalnih vlasti i dalje pozitivna, odnosno smatra da „oni

rade koliko mogu“. Na dalja pitanja o rodno odgovornom budžetiranju, kaže: „Organizuju oni javne rasprave o budžetu; pozivaju sve građane, ali mi nismo išli, a možda smo trebali.“ S druge strane, iz jednog druge organizacije, ispitanica navodi: „Nismo dobili niti jednu konvertibilnu marku iz opštinskog budžeta; to je ono sve vam damo, sve može, ali kada su konkretnе stvari u pitanju, kada je novac u pitanju – e, onda nema.“ Iz tih razloga koji se tiču problema s finansiranjem ženskih organizacija i njegove neujednačenosti, aktivistkinje iz lobi grupe pri UG „Horizonti“ ističu sljedeće: „To je jedno od pitanja koja bi trebala ženska lobi grupa da pokrene, finansiranje ženskih udruženja od strane države i grada i tako dalje, i to su otvorena pitanja koja bi trebala da se započnu i da se na vrijeme starta da ne bi došlo do gašenja.“

3.4. Nedostatak infrastrukture

Kroz dubinske intervjuje stekli su se i dublji uvidi u problematičnost manjka infrastrukture (rasvjeta, nedostatak puteva i otežan prilaz okolnim selima, autobusnih linija i sl.) i njihovim refleksijama na život žena i djevojčica u lokalnoj zajednici. Ovi problemi su posebno izraženi, na primjer, u mjesnoj zajednici Konjević Polje, u Bosanskom Grahovu, ali i u ruralnim područjima opština Vareš i Konjic. Nerazvijena infrastruktura se odražava na otežan pristup primarnoj i zdravstvenoj zaštiti, obrazovnim institucijama, ali i na obavljanje nekih svakodnevnih aktivnosti. Žene se često žale da nisu u mogućnosti da odlaze na specijalističke preglede zbog nepostojanja redovnih autobusnih linija. Za žene u takvim situacijama alternativa bi bila da koriste usluge taxi prevoza što mnoge žene nisu u mogućnosti da sebi priušte. Stoga su izuzetno važne sve one inicijative koje se tiču ovih problema. Tako na primjer, kako saznajemo iz dubinskih intervjuja, u Bosanskom Grahovu, Dom zdravlja je zatvoren (radi samo ambulanta, doktor opšte prakse dolazi tri puta sedmično po dva sata;

nema hitnog dežurstva; medicinske sestre rade samo do 14), te ne postoji specijalistička zdravstvena zaštita. Kako saznajemo iz razgovora, radi specijalističkih pregleda, žene bi trebale odlaziti u Livno koje je udaljeno 75 km, a pri tome nisu uspostavljene redovne autobuske linije. Problemi s infrastrukturom se tako reflektuju na ostvarivanje različitih prava, ali i na samo udruživanje. Tako je jedna intervjuisana žena iz ruralnog područja istakla: „Kada se pokušamo okupiti, problem je što su nam sela raštrkana i nisu infrasktrukturalno povezana.“

Nedostatak infrastrukture često čini obrazovanje suštinski nedostupnim mladim ženama iz ruralnih područja. Nekada završavanje srednjih škola u ovim situacijama zavisi od dobre volje članova šire porodice koja živi u obližnjem gradu koji ima srednju školu. Na primjer, kroz desk analizu i dubinske intervjuje, ovaj problem je identifikovan u Glavatičevu koje je udaljeno oko 30 km od Konjica. Univerzitetsko obrazovanje ne samo u Glavatičevu, nego i u nekim drugim sredinama, suštinski je nedostupno djevojkama. One djevojke, ne samo iz Glavatičeva, nego i iz nekih drugih zajednica, koje dobiju priliku da odu u neki veći grad na studije, u svoju lokalnu zajednicu se nakon završetka studija ne vraćaju, jer im njihova zajednica ne nudi nikakvu perspektivu za dalju budućnost. Ovi problemi se velikim dijelom mogu prepoznati i u drugim analiziranim lokanim zajednicama. Situacija je posebno specifična u Bosanskom Grahovu gdje nalazi istraživanja pokazuju da srednje škole nisu obnovljene, te djeca pohađaju škole u drugim mjestima, najčešće u najbližem Drvaru koji je udaljen oko 35 km. Prema nalazima istraživanja, neki/e (posebno djevojke) ne završe srednju školu. U jednoj organizaciji koja radi u ruralnom području posebno se navodi da je obrazovanja djevojčica i djevojaka „problematično“ ako dolaze iz višečlanih porodica. U tim okolnostima porodica se obično žrtvuje da odškoluje muško dijete.

Sve su ovo okolnosti koje u velikoj mjeri utiču na nivoe aspiracije mladih žena i njihove buduće živote, pa čak i u onim situacijama u kojima je skromno regulisan prevoz do škole. Na primjer, jedno od udruženja, kako smo saznali kroz istraživanje, organizovalo je i radionice s djevojkama iz srednjih škola na kojima su razgovarale o tome šta bi bilo najbolje za njih, odnosno šta bi ih zadržalo u njihovoj lokalnoj zajednici i u BiH generalno. Na pitanje koji su problemi mladih djevojaka, ispitanica odgovara: „Nemaju društvo, nemaju s kim razgovarati. Posebno djevojke sa sela. Dođu u školu, imaju samo jedan autobus - doveze ih, odvezе ih. U suštini ostala mi je upečatljiva priča jedne djevojke koja je rekla da se njen život ne razlikuje od života njene majke. [...] Jedna djevojka je bila koja je rekla da je sama u selu, jedina mlada djevojka i da joj to tako teško pada, da se osjeća loše. [...] Stari nam umriješe, mladi nam odoše.“

Jedna pravilnost koju uočavamo u većini razgovora jeste istovremeni i ponos na svoju zajednicu i razočarenje. Tako u razgovorima s ponosom ponekad navode sve prednosti čistog zraka, objašnjavaju istorijat svog grada, pričaju o tome šta je njihov grad sve imao nekada... I s druge strane, istovremeno razočarenje zbog toga što ništa nije obnovljeno. Kako navodi jedna ispitanica: „Ništa se nije pokrenulo. Sela su nam prazna. I duša postaje prazna.“

3.5. Obrazovanje

Osim nedostupnosti srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja, svakako treba imati u vidu da mnoge djevojčice odustaju i od osnovnog obrazovanja. Prema podacima popisa stanovništva iz 2013. godine, od ukupnog broja osoba starijih od deset godina, nepismenih je bilo 2,82%. Od ukupno 89.794 nepismenih, 77.557 (86,37%) su žene. Odnosno, 4,76% žena je nepismeno. Analizirajući problem nepismenosti u BiH, profesorica Adila Pašalić Kreso uviđa da zbirni procenti nepismenosti

pokazuju „relativno male razlike na nivou države i među entitetima, ali su varijacije među kantonima i općinama daleko veće.“¹² Tako na primjer u opštini Bratunac – 8,68% žena je nepismeno, Prnjavoru – 7,28%, Bosanskom Grahovu 7,37%, Konjicu – 6,58%, Bijeljini – 4,32%, Varešu – 4,12%, Tuzli – 3,72%, dok je na području opštine Pale (RS) – 2,58% žena nepismeno.¹³

Kada je riječ o formalnom obrazovanju osoba starih 15 i više godina, na području opštine Vareš 33,17% žena je bez ikakvog je obrazovanja ili sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem, Bosanskog Grahova – 32,52%, Prnjavora – 30,61%, Konjica – 27,44%, Bratunca – 24,91%, Bijeljine – 21,55%, te Pala (RS) – 13,87%.¹⁴ Kako saznajemo kroz istraživanje, žene koje su iz različitih razloga ostale bez osnovnog i srednjeg obrazovanja suočene su i sa visokim cijenama vanrednog polaganja osnovne i srednje škole. Njihove mogućnosti na tržištu rada uveliko su limitirane i njihovim prethodnim obrazovanjem, a obrazovanje i ekonomska samostalnost žena nisu slučajno i u prvim koracima feminističkog pokreta prepoznati kao bitne prepostavke afirmacije žena u društvu. Stoga su izuzetno važne sve inicijative u kojima udruženja žele, kroz osnaživanje ženskog preduzetništva, naći mogućnost da žene iskoriste svoje vještine na tržištu rada ili one aktivnosti kroz koje nastoje obezbijediti stipendije za djecu u svojim lokalnim zajednicama. Ni sama ženska udruženja nemaju finansijska sredstva da bi direktno osigurale ove stipendije, ali recimo i uključivanje u prodaju kalendara u saradnji s nekim drugim udruženjima, predstavlja svojevrstan doprinos poboljšanju života žena i zajednica u lokalnoj zajednici. Iako su sve ove aktivnosti veoma značajne, one su ipak saniranje štete zbog toga što je država propustila da osigura dostupnost

12 Adila Pašalić Kreso „Obrazovanost stanovništva u Bosni i Hercegovini“, u: Cvitković, Ivan (ur.) „Demografske i etničke promjene u BiH“, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, 2017. str. 103.

13 Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u BiH, 2013: Rezultati popisa, 2016., str. 140-150.

14 Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u BiH, 2013: Rezultati popisa, 2016., str. 154-164.

obrazovanja, a specifičnost života u nekim lokalnim zajednicama i dalje potvrđuje da možemo govoriti o stratifikaciji u oblasti obrazovanja u BiH.

3.6. Socio-kulturalne barijere i višestruke marginalizacije

Socio-kulturalne barijere naročit su problem u manjim zajednicama i veoma često mogu da djeluju demotivišuće i na aktivistkinje koje pokušavaju motivisati druge žene iz svog okruženja na dalji rad i djelovanje. Patrijarhalni stereotipi se vješto reprodukuju, te u dva različita razgovora, sagovornice iz dvije različite sredine, ističu problem pasivnosti žena u njihovim lokalnim zajednicama, a u objašnjenjima nalazimo zajednički imenilac: za mnoge žene brak i rutina svakodnevnice predstavlja jedinu sigurnost i pravilnost u njihovom životu. Patrijarhalni diskurs nameće jasno definisane uloge: muškarcima da pokušaju obezbijediti bar osnovno za egzistenciju svoje porodice, a ženama da preuzmu obavljanje kućnih poslova. Radi ove „sigurne“ zone, žene će ponekad izabrati i život u porodici u kojoj je prisutno nasilje. Model prihvataju i mlade žene koje često, kako objašnjava jedna sagovornica, zauzimaju stav: „Daj da završim srednju školu i da se udam. I kad se udam, neko ima za mene da se brine. [...] Doduše, ima djevojaka koje su otišle studirati... I već je tad drugačije.“

Razvedene žene, samostalne roditeljke, žene koje su preživjele nasilje, žene treće dobi, žene koje su ostale bez posla ne ostvarivši uslove za penziju ili neka socijalna primanja, bolesne žene sa ili bez zdravstvenog osiguranja, žene sa invaliditetom, Romkinje – samo su neke od posebno osjetljivih i višestruko diskriminisanih žena, a koje su kao takve prepoznate i od ženskih udruženja koja su obuhvaćena ovom analizom. Predsjednica jednog od udruženja čiju skupinu korisnica čini prilično heterogena grupa žena, kao poseban problem ističe činjenicu da u

njenoj zajednici čak i škole nemaju pristup za osobe s invaliditetom. Neke marginalizovane grupe, posebno Romkinje i majke djece s poteškoćama često sugerisu značaj šireg diskrimantornog okruženja i socijalne klime - od prava na zapošljavanje čak i u slabo plaćenim poslovima kada je riječ o Romkinjama (npr. poslovi spremičice za što nije potrebna kvalifikacija) do prava na vrijednosno opredjeljenje i životni stil (npr. u slučaju majki djece s poteškoćama pravo da se žena posveti i svojoj profesiji, da koristi kozmetičke preparate, ide na aerobik i sl.).

Generalna teorijska zapažanja su da ženske grupe pokazuju više brige za druge marginalizovane grupe. I ovo istraživanje potvrđuje takve uvide. Naime, ženska udruženja u svojim aktivnostima prepoznaju različite marginalizovane grupe. Zanimljivo je, na primjer, navesti Udruženje „Romani Ćej – Romska djevojka“ čije je sjedište u Prnjavoru. Primarno su se registrovali zbog žena Romkinja i kako bi radili u Prnjavoru. Udruženje danas provodi aktivnosti i u drugim opštinama, kao što je na primjer Vukosavlje, u kojima nastoje poboljšati život romske populacije. U Prnjavoru, Udruženje danas radi i sa drugim korisnicima/ama, a ne isključivo s romskom populacijom. Kako saznajemo iz dubinskih intervjua, kada su organizovali davanje besplatne pravne pomoći, Udruženju se počeo javljati veliki broj korisnica i korisnika iz različitih razloga, a slične naznake su vidljive i kad je riječ o udruženju „Romkinja“. Ovo je tek jedan primjer kako žensko udruženje preuzima na sebe ulogu servisa za sve građane i građanke u svojoj lokalnoj zajednici. U kontekstu tzv. jačih organizacija, iako se ovdje istraživala lobi grupa pri navedenoj organizaciji, nekadašnje korisnice i dalje traže usluge od udruženja (npr. psihološku pomoć) iako ono sad fokus stavlja i na veliki broj drugih aktivnosti. No, s obzirom na posvećenost i dugogodišnje iskustvo u radu s ovom kategorijom, članice i dalje pružaju ovu uslugu na volonterskoj osnovi.

3.7. Nasilje u porodici

Osobito je važno istaći da nasilje u porodici predstavlja problem u svim lokalnim zajednicama iz kojih dolaze udruženja koja su analizirana. Veliki dio rada ženskih udruženja je usmjeren upravo na rješavanje ovog problema. Intenzitet ovog rada je različit u odnosu na pojedinačna udruženja, ali je zanimljivo primijetiti kako već i sam (raz)govor o ovom problemu predstavlja prvi korak ka njegovom rješavanju. Međutim, u daljem rješavanju ovog problema nužno je uključiti i druge institucije. Nedovoljna kapacitetnost ovih institucija i preovladavajuća svijest se posebno navodi kao problem. Neke aktivistkinje prepoznaju pomake kad je riječ o saradnji s policijom s obzirom da policija radi po jasnim protokolima i ima stabilnu hijerarhiju (s napomenom da postoje problemi kada se prijavljuje nasilje nad Romkinjama u porodici). Generalno govoreći kada je o institucijama riječ, najčešće se loše ocjenjuje rad centara za socijalni rad, čak i tamo gdje postoji određeni oblici saradnje, a što je potvrđeno i u drugim istraživanjima, te je ovaj aspekt¹⁵ nužno dalje unaprijediti. Treba dodati i da je Bosansko Grahovo opština koja uopšte nema Centar za socijalni rad, a prema statističkim podacima nasilje u porodici je u porastu svake godine.

4. Odabrani uvidi o radu ženskih udruženja

4.1. Profili udruženja

Generalni presjek, kada je riječ o organizacijama koje su ušle u uzorak, je da su to relativno mlade organizacije, iako postoje neke razlike u godini formiranja kao i u načinima tj. razlozima na osnovu kojih su formirane. tj. registrovane. Neke djeluju duže od 15 godina, dok

¹⁵ Tamara Žarković, „Žene koje inspirišu...“ Istraživanje o mogućnostima i uslovima života žena u malim lokalnim zajednicama u BiH, Fondacija CURE, Sarajevo, 2017., str. 19.

su neke registrovane prije dvije godine. Također, njihove aktivnosti su raznovrsne, te uključuju organizovanje uličnih akcija, javnih rasprava i radionica, organizovanje bazara... U pregledu koji slijedi napravljen je, prvenstveno na temelju dubinskih razgovora, osnovni profil organizacije koji uključuje godine rada, broj i strukturu članstva te glavnu orijentaciju u aktivnostima koje provode.

N.V.O. Udruženje građanki (žena) „Grahovo“ je registrovano 2000. godine, ali je s radom u ovoj izrazito nerazvijenoj opštini počelo godinu dana ranije. Prema nalazima ovog istraživanja, u Udruženju građana/ki „Grahovo“ kontinuitet rasta broja članica je bio takav da su do 2008. godine imali preko 500 članica. S obzirom na nemogućnost koordinisanja rada velikog broja članica, na tadašnjoj Skupštini je donesena odluka da se unutar članstva izdiferencira ko su podržavateljice, stalne članice, korisnice. Broj je rastao i padaо, a zaključno s prošlom godinom Udruženje je imalo 245 članica. U Udruženju je zaposleno pet osoba, a kako saznajemo iz dubinskih razgovora, onda kada se obavljaju neki specifični poslovi, Udruženje angažuje eksperte/ice na osnovu ugovora o radu, odnosno za obavljanje privremenih i povremenih poslova (na primjer, ekspertize pravnika/ica onda kada je potrebno, psihologa/inju, socijalnog radnika/icu...). Treba imati na umu da ovo Udruženje radi već 20 godina u, kako je prethodno naznačeno, izrazito nerazvijenoj opštini. Među njihovim aktivnostima, posebno se izdvajaju one koje su usmjerene na razvoj infrastrukture. Tako na primjer, kako saznajemo kroz istraživanje, Udruženje je prije deset godina obnovilo i opremilo ginekološku ordinaciju i dok Udruženje ima finansijskih sredstava, angažuje ginekologa/inju (najmanje jednom godišnje, odnosno u zavisnosti od sredstava); Udruženje organizuje i besplatne ginekološke preglede, UVZ i Papanikolau testove; Udruženje vodi i Centar za djecu koji je namijenjen za djecu starosti od 6 do 16 godina.

Kako u ovoj opštini ne postoji vrtić, niti jaslice, majke/starateljice djecu, prema informacijama do kojih smo došli kroz istraživanje, dovode u centar Udruženja - Centar Gnjezdo, gdje rade sa 40-ero djece koja dolaze iz porodica sa višestrukim problemima. Takođe, kroz istraživanje smo došli i do informacija da se Udruženju, kroz programe ekonomskog osnaživanja žena sa sela, obraćaju da bi im se pomoglo da pokrenu vlastite biznise, pronađu tržište, reklamiraju proizvode itd. Ovo su samo neki od problema u ovoj opštini i samo neke od aktivnosti ovog Udruženja, a koje ilustruju da ova ženska organizacija pruža usluge koje država mora da obezbijedi građankama i građanima.

„UŽ JADAR“ Konjević Polje registrovano je 2003. godine. U fokusu svog djelovanja ima nekoliko segmenata koji se tiču izgradnje pomirenja, ekonomskog osnaživanja žena iz ruralnih sredina tj. ove, a i okolnih mjesnih zajednica (sela), zajedničke aktivnosti za djecu i mlade s obzirom na stalnu proizvodnju etničkih podjela „odozgo“ koje dovode do razdvajanja djece i mlađih. Rađene su i aktivnosti psihološke podrške s obzirom da veliki broj žena iz ove sredine čine samostalne roditeljke te ih je potrebno nastaviti, posebno u kontekstu i dalje prisutnih trauma iz prethodnog rata, napornog rada u poljoprivredi i činjenice da ne postoje organizovane usluge za djecu (vrtić, dnevni centri), a što ovu kategoriju žena izlaže stalmom stresu. Nepovoljni lokalni kontekst (problemi s infrastrukturom, neredovne autobuske linije) čini brojne usluge nedostupnim ženama pa su u Udruženju nedostatak nekih usluga premostili kroz neke svoje aktivnosti (npr. frizerski kurs i otvaranje salona). Udruženje broji 84 članica koje se u sklopu određenih aktivnosti (kao što su informatički kurs, frizerski, kurs šivenja) nekad okupljaju i po dva puta sedmično, te zajedno odlaze na sajmove na kojima promovišu svoje proizvode.

Udruženje „Romska djevojka – Romani Ćej“ iz Prnjavora osnovano je 2010. godine. U Udruženju rade tri – četiri osobe, a po potrebi kroz projekte angažuju eksperte/ice. Međutim, kako saznajemo iz dubinskog intervjeta, samo na području opštine Prnjavor, živi 32 do 35 romskih porodica, ali rade i sa drugim korisnicama/ima, jednako kao što rade i na drugim područjima (prvenstveno na području izrazito nerazvijene opštine Vukosavlje gdje ima 65 romskih porodica). Primarno su počeli s radom zbog žena Romkinja i kako bi radili u Prnjavoru, međutim, prije svega kroz programe besplatne pravne pomoći, proširili su krug korisnica/ika, dijapazon aktivnosti i područje na kojem provode aktivnosti. Iako je položaj Romkinja i Roma generalno loš u BiH, nalazi istraživanja pokazuju da je u opštini Prnjavor ipak situacija nešto bolja nego u nekim drugim lokalnim zajednicama (kao što je na primjer opština Vukosavlje). Njihove aktivnosti su bile usmjerene velikim dijelom na probleme nasilja nad ženama i organizovanje preventivnih pregleda za žene i muškarce, a značaj organizacije u ovom kontekstu je prepoznat i u Akcionom planu za ravnopravnost spolova opštine Prnjavor 2018 - 2020.¹⁶ Ipak, važno je naglasiti da Udruženje provodi i čitav niz drugih aktivnosti te da je jedna od zaposlenih osoba i romski medijator koji prikuplja informacije na terenu što osigurava da se fokus aktivnosti određuje na osnovu specifičnih potreba lokalnih zajednica, ali i da se realno procjenjuju mogućnosti njihove provedbe.

UŽ „Romkinja“ iz Bijeljine je registrovano 2012. godine i „izraslo“ je iz romske organizacije „Otaharin“ koja u svom fokusu ima obrazovanje romske djece i pružanje određenih usluga za romsku populaciju. Prepoznata je potreba da se formira udruženje koje bi se fokusiralo na žene Romkinje. Udruženje broji oko 20 članica, najveći

¹⁶ Akcioni plan je dostupan na: <http://opstina-prnjavor.net/wp-content/uploads/2018/06/8.1.-Akcioni-plan-za-ravnopravnost-polova.pdf?script=lat>

dio poslova obavljaju dvije osobe od kojih je jedna stalno zaposlena u udruženju „Romkinja“, a ostale članice daju prijedloge i učestvuju u nekim aktivnostima s obzirom da dolaze iz višečlanih porodica i da imaju brojne probleme kako zbog ekonomske deprivacije tako i zbog predrasuda u društvu i specifične unutar porodične dinamike. Udruženje se fokusira na probleme nasilja nad Romkinjama, podizanje njihove svijesti o ovom problemu, uspostavljaju konekcije sa nadležnima u ovoj sferi, pružaju različite usluge i rade na rješavanju infrastrukturnih problema romskih naselja. U brojnim aktivnostima imaju podršku od Otaharina kada je riječ o tehničkoj, psihološkoj i pravnoj pomoći. Druženje i izlazak u javnost smatraju vrlo važnim u kontekstu socijalizacije ove grupe žena i uspostavljena je saradnja s gradom kada je riječ o obilježavanju npr. dana romskog jezika, učestvuju u dodjeljivanju stanova socijalno ugroženim kategorijama i sarađuju sa kancelarijom za nacionalne manjine na nivou grada.

Udruženje „Žena za ženu“ iz Konjica je registrovano 2014. godine. Danas imaju 96 članica različitih životnih dobi. Udruživanje je započeto spontano, kada se grupa okupila najprije na Facebook-u, a s cijem da organizuju pravljenje i distribuciju higijenskih paketića za žene iz poplavljenih bh. područja. Ubrzo nakon toga su se i registrovale kao udruženje za pomoć i edukaciju, te su do danas proveli čitav niz aktivnosti. U njihovom radu posebno se izdvajaju aktivnosti koje su orijentisane na žene iz ruralnih područja, te sve one aktivnosti kroz koje podstiču, podržavaju i afirmišu razvoj ženskog preduzetništva na području opštine Konjic. Između ostalog, Udruženje je utemeljilo i nagrade: Plaketa „Organizacija inspiracija“ koja se dodjeljuje organizacijama i Plaketa „Žena inspiracija“ koja se dodjeljuje pojedinkama u dvije kategorije: kategorija javnog života i kategorija nevidljivih žena. Započele su tradiciju da ovu nagradu dodjeljuju u Sedmici ženske solidarnosti i

izgradnje mira.

Udruženje žena „Pašinke“ iz Hajderovića (opština Zavidovići) počelo je s radom 2016. godine. Udruženje ima 25 članica u dobi od 40 do 60 godina. Njihove aktivnosti su primarno usmjereni na poboljšanje statusa žena u ruralnom području i podizanje i razvijanje svijesti o značaju ženskog preduzetništva. Kako okupljaju žene iz ruralnih područja, organizovanje kako druženja, tako i drugih aktivnosti (kao što je na primjer okrugli sto „Žene mijenjaju zajednicu – solidarnost i politički aktivizam u BiH“ ili aktivnosti na rješavanju vodosnabdijevanja...), izuzetno je značajno i ima za cilj osnaživanje žena i njihovo uključivanje u društveni život lokalne zajednice.

Udruženje žena „Zvjezdangrad“ iz Vareša, nakon pola godine djelovanja kao neformalna grupa, registrovano je 2017. godine. Danas imaju 28 članica i predstavljaju prilično heterogenu grupu. Kao i u slučaju nekih drugih organizacija, njihov djelokrug aktivnosti je raznovrstan i diktiran trenutnim zahtjevima i problemima u zajednici. Među njihovim aktivnostima (radionice, organizovanje bazara, humanitarne akcije...) posebno se izdavaja njihova briga za okoliš te su, između ostalog, pokrenule svojevrsne proteste na Facebook-u objavljuvanjem slika u vezi nesavjesne sječe šuma, a uz kontinuirano naglašavanje parole: „Šuma može bez ljudi, ali ljudi ne mogu bez šume. Šuma je dio nas, i ja sam iz Vareša“.

„Viktorija“ Pale je udruženje registrovano 2017. godine. Formirano je u kontekstu nedovoljnog angažmana žena u sferi civilnog djelovanja u ovoj opštini. Okuplja oko 100 članica mlađe životne dobi i struktura je i u obrazovnom smislu homogena - Udruženje okuplja članice s visokim obrazovanjem, i kako se navodi, zaposlene žene. U ovoj fazi fokus je

na druženju, studijskim posjetama, organizovanju radionica i promociji uključujući i zdravo življenje, a prepoznaje se i potreba ka proširivanju dijapazona djelovanja. Takođe, članice su angažovane i u političkim strankama i prepoznaju problem podzastupljenosti žena u političkom životu. Trenutno, Udruženje nema prostor i očekuje ga od opštinskog nivoa vlasti, a uspostavljena je saradnja sa profilisanim ženskim udruženjima (s akcentom na Fondaciju CURE) kada je riječ o edukaciji i drugim oblicima podrške.

Kada je riječ o neformalnim grupama koje su ušle u uzorak, precizna vremenska odrednica se ne može jasno odrediti. U slučaju **lobi grupe pri UG „Horizonti“ iz Tuzle** trebalo je nekoliko godina da se stvori, kako navode, jezgro od 20, 30 žena koje su sada izrazito aktivne u ovoj neformalnoj grupi. Na osnovu uvida u aktivnosti, stiče se dojam da je došlo do uspješnog povezivanja neformalnog i formalnog djelovanja, budući da neformalna lobi grupa koristi npr. prostor i ekspertizu formalne i da je nadopunjuje svojom strukturom, jer neformalna grupa okuplja političarke različitih stranačkih opcija, prosvjetne radnice, mlade obrazovane žene ne zanemarujući pri tom prava i potrebe nezaposlenih žena i žena iz ruralnih oblasti koje su takođe ciljano obuhvaćene u ovoj grupi i u konkretnim aktivnostima. Grupa ciljano radi na dugoročnoj edukaciji o ravnopravnosti spolova, imajući pri tom u vidu da dihotomija urbano-ruralno ne odražava uvijek stepen svijesti o vlastitim pravima (ona su često nedovoljna i u grupi obrazovanih zaposlenih žena iz urbanih područja Tuzle). Grupa lobira za usvajanje pariteta 50%-50% ne samo kada je riječ o zastupljenosti žena u politici, već i u kontekstu izdvajanja sredstava iz budžeta za ženske organizacije. U svom radu, grupa nadomješće aktivnosti u nadležnosti Komisije za ravnopravnost spolova (pisanje izvještaja o *GAP-u* na kantonalm nivou) i zalaže se za unaprjeđenje rada ovih komisija kako bi u njima, s obzirom na rotaciju

političara/ki koje je onda potrebno iznova obučavati, budu na stalnoj osnovi zastupljene aktivstkinje koje imaju adekvatnu ekspertizu.

Kada je riječ o neformalnoj grupi „Posebne mame“, ona je započela s formiranjem prije oko tri godine. Preovladavajući oblici komunikacije unutar grupe su Facebook i viber. U ovoj grupi, budući da je neformalna, članice su uključene u više sličnih grupa koje se tiču problema roditelja/ki djeca s poteškoćama i imaju različite relacije prema nekim formalnim udruženjima i institucijama, uključujući i specijalne škole kao i redovne u kontekstu postojećih praksi (ne)provođenja inkluzije. Imajući u vidu da neka od udruženja pretenduju na tzv. „ownership“ i da u kontekstu saradnje sa nadležnim institucijama ova udruženja imaju neujednačen oblik komunikacije, roditelje/ke je potrebno dodatno osnažiti u ovakim nepovoljnim okolnostima. Takođe, imajući u vidu da se različiti projekti fokusiraju na djecu i da nedostaje sistemska podrška porodici i posebno majkama, neformalno uvezivanje treba da ima jasniju strukturu, čime se ne negira njegov značaj kada je riječ o dijeljenju npr. informacija o pravima iz sfere zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite. U grupi se prepoznaće kao ključno sistemsko rješavanje problema u okviru nadležnih institucija kada je riječ o ovoj kategoriji.

4.2. O nekim motivima ženskog udruživanja

Kao što se vidi iz prethodnog teksta, često je samoj formalnoj registraciji prethodilo neformalno okupljanje žena s različitim povodima (kao što su na primjer kursevi šivanja ili humanitarne akcije). U nekim organizacijama, iako su formirane, članice su bile aktivne u drugim NVO koje rade sa specifičnom kategorijom stanovništva, pa su donijele odluku o formiranju jer je prepoznata potreba da se dio aktivnosti koji se tiče žena jasnije profilira. Ipak, mnoge od ovih žena koje su se okupile u suštini su nakon registracije učile kako upravljati udruženjem i projektima.

Neke organizacije su fokusirane na jedan tip aktivnosti (npr. ekonomsko osnaživanje) dok su u nekim organizacijama aktivnosti raznovrsnije u kontekstu uvida da je nasilje nad ženama i generalno u društvu povezano s ekonomskom zavisnošću žena odnosno s ekonomskom stagnacijom u društvu koja stvara prostor za nastavak kulture nasilja i nakon završetka rata, a što se posebno obrušava na žene. U nekim organizacijama koje su ušle u uzorak istraživanja članice su ujedno i korisnice tj. primateljice specifičnih usluga, te je njihova organizaciona struktura specifična tj. fluidna. Fluidnost je takođe izražena u dvjema neformalnim grupama koje su ušle u uzorak, s tim da postoje određene razlike. U lobi grupi, u smislu da se uključene žene „osipaju“, a paralelno i proširuje njihov broj (neka povede neku drugu i sl.) pri čemu postoji formirano jezgro grupe, dok je u slučaju „Posebne mame“ riječ o grupi koja služi za neformalne susrete, aktivnosti, davanje savjeta i sl. Iako postoje majke djece s poteškoćama koje su prepoznatljive npr. u javnosti i aktivnije, prepoznaje se potreba da se i u njihovom slučaju jasnije konstituiše tzv. jezgro grupe koje bi na fokusiraniji način adresiralo probleme ovo kategorije žena, posebno imajući u vidu ranije pomenutu rasparčanost s obzirom na tip teškoće djeteta i na odnose sa formalnim udruženjima.

Iako postoje razlike u lokalnim kontekstima, kao što je primijećeno i u drugim istraživanjima, u manjim mjestima je politizacija skoro svih oblika života i djelovanja još izraženija što stvara nepovoljan okvir za civilni angažman.¹⁷ Takođe, poruke koje šalju političari s viših nivoa vlasti po riječima aktivistkinja iz manjih sredina, posebno povratničkih, ovdje ostavljaju veće i negativnije učinke. Učinak ovakvih poruka je negativan zapravo na sve grupe koje se ovdje istražuju, imajući u vidu da politika podjela i proizvodnje etničkih tenzija dovodi do diskfunkcionalnosti

¹⁷ Tamara Žarković, „Žene koje inspirišu...“ *Istraživanje o mogućnostima i uslovima života žena u malim lokalnim zajednicama u BiH*, Fondacija CURE, Sarajevo, 2017., str. 17.

institucija, a što posebno vodi do zanemarivanja specifičnih potreba marginalizovanih grupa.

Iako lokalne vlasti u svojim strategijama razvoja navode kao važnu saradnju s civilnim udruženjima, ona se rijetko konkretno prikazuje i često se koriste poštapolice kao što su „nedovoljna kapacitetnost NVO-a“, „građanska pasivnost“ i sl. Korištenje ovih sintagmi je posebno problematično i može se reći neadekvatno kada je riječ o dva grada koja su ušla u uzorak, a u kojima postoji jak i profilisan civilni angažman i tzv. jake NVO uključujući i ženske (Tuzla i Bijeljina). S druge strane, ovakvim načinom opisivanja situacije se zanemaruje da lokalne vlasti stvaraju okvir za rad udruženja i da ih svojim postupcima mogu destimulisati, a i spriječiti u razvoju. Jedna intervjuisana žena je posebno istakla da se mnogo više novca iz lokalnog budžeta izdvaja za „muška“ udruženja (npr. boračka, sportska) i da je tu potrebno uspostaviti paritet 50%-50%.

4.3. Prostorni i tehnički kapaciteti

U nekim situacijama su okupljanja počela, uslovno rečeno, na društvenim mrežama, ponekad i radi provođenja jedne kratkoročne humanitarne aktivnosti, ali ipak, za dalji rad udruženja, neophodan je prostor. Rijetka udruženja su i vlasnici svog prostora. Većina organizacija koristi prostore koje su dobine od opštine na korištenje ili pak dijele prostor s nekom drugom organizacijom. Ispitanice uglavnom navode da imaju adekvatno opremljene prostore za trenutne aktivnosti, te često navode da opština učestvuje u potpunosti ili djelimično u plaćanju mjesecnih režija. Međutim, ove podatke treba tumačiti u kontekstu provedenih pojedinačnih dubinskih intervjuja, ali i u kontekstu obima i kompleksnosti aktivnosti konkretnih udruženja. Svakako u onim situacijama gdje udruženje u trenutnoj fazi svog rada provodi manji broj aktivnosti, jedan kancelarijski prostor opremljen s nekoliko računara, može biti dovoljan.

Važno je naglasiti da bez obzira na njihove trenutne aktivnosti, nužno je da ženska udruženja imaju adekvatan prostor, kako zbog toga što nepostojanje fizičkog prostora sužava opseg djelovanja, a takođe s fizičkim prostorom djeluju dostupnije lokalnoj zajednici i konkurentnije su prilikom apliciranja na različite projekte. Treba napomenuti da sve organizacije ipak nemaju (adekvatno opremljen) prostor koji je jedan od preduslova za rad. U takvim okolnostima se očekuje obezbjeđivanje prostora od lokalnih vlasti i pokrivanje propratnih troškova, a što može biti mač sa dvije oštice. Naime, kad dobiju minimalnu podršku od lokalnih vlasti, bilo da je riječ o prostoru ili simboličnim sredstvima na godišnjem nivou iz lokalnog budžeta, žene su sklone da ovakvu podršku lokalnih struktura nekritički idealizuju. Tako je u istraživanju Edite Miftari, u saradnji sa Fondacija CURE, ukazano da 35,8% opština i gradova izdvajaju sredstva za rad ženskih organizacija, a u samo njih 12,3% se primjenjuje rodno senzitivno budžetiranje.¹⁸ Što se tiče prostora, treba napomenuti da mnoge od tih organizacija djeluju u neadekvatnim prostorijama. Imajući u vidu da one pružaju i usluge, i da je za neke od ovih usluga potrebno obezbijediti i određena tehnička pomagala (mašine za šivenje, prostor za ishranu i slične usluge), to iziskuje adekvatniju podršku u odnosu na uvriježeni pojam kancelarijskog prostora. To je posebno izraženo u nekim ruralnim sredinama i udruženjima koje imaju problema sa internet konekcijom, mokrim čvorom i vodom za piće, a što je povezano sa ranije navedenim infrastrukturnim problemima.

4.4. Vidljivost rada organizacija

Većina organizacija nema web stranicu, te umjesto toga koriste Facebook grupe, a povremeno i neke druge društvene medije, kao što su na primjer Instagram i Tweeter. Doista se može identifikovati potreba

¹⁸ Edita Miftari, *Ravnopravnost spolova u općinama/opštinama i gradovima u Bosni i Hercegovini*, Fondacija CURE, Sarajevo, 2015.

pokretanja web stranica, posebno s obzirom na činjenicu da su neke organizacije imale neugodne situacije kada su im profili na Facebook-u bili privremeno nedostupni, a nakon što su zlonamjerno prijavljivani radi nekih aktivnosti grupa. Takođe treba imati u vidu da društvena mreža (Facebook) i web stranica nisu isto. Na Facebook-u postoji prevelika brzina izmjena informacija da bi se one mogle pratiti. Funkcionalno više stvari se objedinjuje na web stranici i ostvaruje se permanentno prisustvo na internetu, a Facebook je medij gdje se informacije redaju, te nema konstantne prisutnosti. Facebook je izuzetno dobar za promociju stranice, a web stranica ima stalnu prisutnost, i namjenski ju je dobro imati, ali je tu istu stranicu potrebno održavati na dva nivoa: tj. održavati funkcionalnost stranice i stalno je „puniti“ informacijama. Prvo zahtijeva finansijska sredstva, a drugo zavisi od samih članica udruženja. Upravo u ovom kontekstu treba imati u vidu broj članica, njihova znanja, vještine i mogućnosti da se uključuju aktivno u rad organizacije, ali i vrstu i broj aktivnosti koje provode.

Ipak, važno je napomenuti da je rad organizacija vidljiv u lokalnim medijima, a u slučaju nekih organizacija i u drugim medijima u Bosni i Hercegovini. Međutim, treba imati u vidu da u nekim lokalnim medijima često djeluju samo informativni portali koji, istina, prenose i neke informacije o radu ženskih udruženja. U nekim situacijama, lokalne TV stanice nemaju dovoljan broj novinara/ki koji bi na terenu pratili sve aktivnosti koje se dešavaju. U nekim sredinama, radio stanice su preuzele ulogu medija koji informiše građane/gradanke. Generalno, finansijski položaj lokalnih medija bitno utiče na to koliko će aktivnosti – uključujući i aktivnosti ženskih udruženja, pratiti i o njima informisati. Postoji zaista veliki broj pozitivnih primjera u pogledu slike ženskih udruženja u lokalnim medijima (a često i ne samo u lokalnim) zabilježenih kroz istraživanje. Ipak, zabilježen je i primjer udruženja koje jeste

popraćeno u medijima, ali kada su u jednoj situaciji zauzeli kritizerski stav prema onome što se dešava u njihovoj zajednici, onda se o toj priči nije informisalo. Kako u udruženjima aktivno koriste društvene mreže, to postaje mjesto na kojem se mogu pružiti sve, a ne samo odabrane informacije o aktivnostima udruženja.

4.5. Ljudski kapaciteti i struktura članstva

Čini se da su ljudski kapaciteti veoma često problem u analiziranim organizacijama te se uočava da teret posla pada na svega nekoliko osoba u udruženju. Svakako da u odnosu na svaku organizaciju treba imati u vidu kako ukupan broj članova/ica, broj aktivnih članova/ica, tako i broj korisnika/ka kao i strukturu grupe (homogena ili heterogena).

Ovdje nećemo ulaziti u analizu broja (aktivnih) članica pojedinačnih udruženja, već su samo izdvojene neke krajnosti u pogledu broja članica i vrste njihovog angažmana na jednoj strani, i aktivnosti koji se provode, na drugoj strani. Ali ono što je važno je činjenica da sve analizirane skupine imaju kontinuitet redovnih aktivnosti, a upravo taj kontinuitet rada aktivnosti jeste neophodna pretpostavka održivosti organizacije. Jedno od pitanja je svakako postojanje stalno zaposlenih osoba u organizaciji. Udruženja koja to nemaju uviđaju potrebu da imaju bar na part-time (nepuno radno vrijeme) osnovi stalno zaposlenu osobu, dok se u jednom udruženju zbog specifičnog tipa aktivnosti i povoljne obrazovne strukture i velikog broja posvećenih članica ovo npr. ne problematizuje. No, imajući u vidu eventualni rast i razvoj ovog udruženja u smislu zahtjevnijih aktivnosti i projekata, a čemu se teži (npr. konkurisanje za program ReLoad koji je zahtjevan kako i same navode u smislu apliciranja i implementiranja), oslanjanje na veliki broj članica je za neke aktivnosti tj. faze u ovakovom tipu projekata tehnički neizvodljiv.

Neke organizacije imaju stalno zaposlene, a u okviru projekata angažuju po potrebi i eksperte/ice. Ipak nalazi istraživanja pokazuju da i dalje i ovaj ljudski kapacitet nije dovoljan obzirom na obim i vrstu aktivnosti koje ta udruženja provode. S druge strane, neka tek nedavno formirana udruženja nemaju nijednu zaposlenu osobu i imaju tek jednu osobu koja ima i određena znanja i vještine da obavlja različite poslove u udruženju na volonterskoj osnovi. Međutim, bitna je razlika kako u odnosu na broj članica, tako i u odnosu na aktivnosti koje ove organizacije provode. Na primjer, pet zaposlenih je i dalje mali broj s obzirom na aktivnosti i broj korisnika/ca, jednako kao što je nedovoljno i nekoliko osoba koje volonterski i s puno entuzijazma rade u specifičnim okolnostima svoje lokalne zajednice. Česte su i situacije da u takvim udruženjima opada motivacija članica nakon registracije, te počnu sa 40 – 50 članica, da bi se postepeno taj broj prepolovio. Kako ispitanice objašnjavaju, razlozi povlačenja članica su različiti, ali posebno se izdvajaju objašnjenja da je udruženje shvaćeno prvenstveno kao mjesto za druženje ili da se očekivala neka instant dobit od udruženja. Iz tih razloga iz jedne organizacije uviđaju neophodnost revidiranja broja članica, kao jedan od preduslova za provođenje određenih aktivnosti i formulisanje novih.

Takođe, mlađe osobe koje imaju određena znanja i vještine (a prvenstveno one koje poznaju engleski jezik što je često prepostavka apliciranja na određene pozive za (su)finansiranje projekata) jesu u mnogim situacijama veoma dragocjene članice/članovi udruženja. Međutim, ovo su i osobe koje često napuštaju svoju lokalnu zajednicu, bilo da odlaze iz Bosne i Hercegovine ili da odlaze u druge gradove radi nastavka školovanja iz kojih se u pravilu ne vraćaju u svoju lokalnu zajednicu. Važno pitanje jeste šta te mlade osobe može zadržati, odnosno šta im njihova sredina može ponuditi da bi imali motiva da ostanu. Ovo

nije pitanje koje se tiče samo održivosti udruženja, već je i pitanje koje se u konačnici tiče održivosti tih lokalnih zajednica. U kontekstu udruženja, heterogena starosna struktura se često percipira kao poželjna radi prenosa različitih oblika znanja i iskustava s naznakom da se homogenost u starosnom smislu u slučaju jedne organizacije percipira kao prednost s obzirom da se ne ispoljavaju npr. sukobi koji mogu da proizađu iz generacijskih razlika.

4.6. Saradnja s drugim organizacijama

Povezivanje i saradnja s drugim udruženjima nekada može biti značajna, ne samo radi zajedničkog djelovanja, već i kao faktor motivacije. Tako na primjer, tokom dva dubinska intervjua, istican je značaj saradnje s drugim organizacijama koji ih je motivisao na dalje djelovanje. Tako jedna ispitanica u odnosu na saradnju s Fondacijom za osnaživanje žena, navodi: „One imaju šta ženama reći, da se one iz one neke svoje ljuštare maknu, da imaju neki drugačiji pogled.“ Druga ispitanica govori o saradnji s Fondacijom CURE, nakon čije posjete su članice udruženja dobile veliku energiju da i one nešto rade i da mijenjaju lokalni kontekst, te objašnjava da kada članice saznaju šta su neke druge organizacije uradile i one same dobivaju motivaciju da djeluju i prave promjene u svojoj lokalnoj zajednici. U kontekstu romskih ženskih organizacija, posebno je važna i značajna saradnja i podrška koja se dobija od drugih romskih udruženja kao i od Ženske romske mreže kojom koordiniše profilisana i jaka ženska romska organizacija „Bolja budućnost“. Solidarnost unutar romskih udruženja pri tome ne treba idealizovati ni generalizovati, s obzirom da su neka druga istraživanja¹⁹ ukazala da su unutar romske zajednice i civilnog djelovanja patrijarhalne strukture dosta jake i da

¹⁹ Još uvijek neobjavljeno istraživanje Lejle Somun Krupalija i Zlatiborke Popov Momčinović, *Evaluacija ženskih mreža u Srbiji i Bosni i Hercegovini*, provedeno tokom 2017., u saradnji sa TRAG i OAK Fondacijom. .

romski muškarci pretenduju na „leadership“. U takvom jednom širem kontekstu, ženske romske organizacije je potrebno dodatno osnažiti. Na osnovu nekih neformalnih uvida, prisutne su i predrasude *mainstream* ženskih organizacija (iako se ne može generalizovati) prema romskim i stiče se uvid da nema uzajmnog i dovoljnog (pre)poznavanja. Kada je riječ o roditeljkama djece s poteškoćama, rasparčanost udruženja u kontekstu nedostatka sistemskog rješavanja problema često proizvodi dodatne frustracije po roditelje/ke.

4.7. Saradnja s lokalnim nivoima vlasti

Neke veće organizacije kojima svakako možemo dati prefiks feminističkih, izuzetno su kritične prema radu lokalnih vlasti, a postojanje dobre saradnje sa pojedincima/kama ne uzimaju kao polaznu tačku, nego postavljaju pitanja rada izvršne vlasti na lokalnom nivou ili specifična pitanja u vezi (ne)provodenja usvojenih akcionalih planova, izrade budžeta koji nisu rodno senzitivni i sl. Onda kada se saradnja sa lokalnim vlastima ocjenjuje kao dobra, ona se dalje objašnjava činjenicom da je udruženje dobilo prostor te da onda kada taj prostor nije adekvatan za određene aktivnosti da imaju mogućnost da koriste i neke opštinske prostorije; plaćene su im režije ili dio režija; načelnici se redovno odazovu na njihove aktivnosti; iz budžeta opštine su dobine sredstva (iako se u pravilu ne radi o većim iznosima); imaju dobru ličnu komunikaciju s nekim pojedincima/kama u lokalnim vlastima itd. Pri tome se često ovi razlozi navode onda kada se zauzima stav da je lokalni budžet rodno senzitivan. Većina organizacija prepoznaje da može izgraditi dobar odnos sa lokalnim vlastima, ali do određenog nivoa. Saradnja koje su ispitanice ocijenile kao dobru, tiču se prostornog uređenja. Međutim, ovo je samo početni vid saradnje vladinog sektora i udruženja žena, jer je potrebno raditi na ostvarivanju saradnje u smislu poboljšanja života žena

i djevojčica u lokalnim zajednicama.

Takođe, kada je riječ o saradnji tj. percepciji da je saradnja s lokalnim nivoima vlasti dobra, ovo ne važi za sve organizacije koje su ispitivane, niti važi generalno, jer i u kontekstu ocjene da je saradnja sa lokalnim strukturama dobra, prepoznaće se da nisu urađene bitne stvari koje se tiču infrastrukture (posebno u ruralnim sredinama što otežava rad na ekonomskom osnaživanju kroz poljoprivredu), obezbjeđivanja adekvatne zdravstvene i socijalne usluge, nepostojanja vrtića i adekvatnih programa za djecu i mlade. Kako navodi jedna intervjuisana aktivistkinja iz ruralnog područja koje je izloženo diskursu podjela „odozgo“: „A nikog od političara nije briga da li deca imaju vrtić, da li se u školama prave neke sekcije da deca razviju svoje veštine i druže se bez obzira na etničku pripadnost...“

Nadalje, neke od intervjuisanih aktivistkinja navode da se ne poštuje Zakon o ravnopravnosti spolova kada je riječ o zastupljenosti žena u lokalnoj politici i da se ne primjenjuje rodno senzitivno budžetiranje. Jedno udruženje je imalo, kako saznajemo, i konkretne aktivnosti promovisanja svih kandidatkinja na izborima, koje su dolazile iz različitih gradova. Međutim, na koncu je iz razgovora, kako ovog, tako i nekih drugih, vidljivo i djelimično razočarenje (ne)radom političarki, posebno na lokalnom nivou. Unatoč tom razočarenju, i dalje smatraju da je ulazak žena u politiku važan. Na koncu, angažman u formalnoj i neformalnoj politici, ne isključuje jedan drugog, te imamo i primjere žena koje su angažovane i u jednoj i u drugoj sferi. Upravo s obzirom na slobodu koja je osigurana u civilnom društvu, postaje moguće umrežavanje žena koje dolaze iz sukobljenih političkih zajednica, a sada se radi zajedničkog interesa okupljaju, udružuju, sarađuju i rade na njegovom daljem ostvarenju. U slučaju jedne istraživane grupe su vidljivi pomaci

na tom fonusu, u smislu da uspješno okupljaju političarke različitih opcija koje jedna drugu, kako se navodi, aktivno i javno podržavaju, a što može poslužiti kao model za drugu ispitivanu organizaciju koja okuplja žene različitih stranačkih preferencija, ali se u ovoj fazi više rade aktivnosti tipa druženja, promocije zdravog življenja i radionica, te nedostaje ovaj zagovarački momenat.

Dobra saradnja je nekad i posljedica činjenice da lokalne vlasti svoje obaveze zapravo prebacuju na ženska udruženja. U jednom istraživanju je tako primijećeno da su u slučaju rada nekih Komisija za ravnopravnost polova poslovi koji spadaju u njenu nadležnost skoro pa u potpunosti prebačene na neke ženske organizacije. Iako se saradnja komisija i ženskih udruženja ističe kao nešto pozitivno, utoliko više što je riječ o izuzecima, treba imati na umu sljedeće: „Bez obzira na saradnju ostvarenu između komisije i građanskog društva, potrebno je uvijek imati na umu činjenicu da je, na kraju, vlast nosilac odgovornosti za ostvarenje Zakona o ravnopravnosti spolova i da se ta odgovornost ne može prenijeti na jedan ili više NVO-a.“²⁰ Aktivistkinje iz lobi grupe predlažu da se ovaj problem može premostiti tako što će u Komisijama za ravnopravnost biti stalno angažovana bar jedna aktivistkinja, jer političari tj. imenovane osobe u ovim komisijama se često smjenjuju nakon lokalnih izbora pa ih se mora iznova obučavati.

Na osnovu dubinskih intervjuja, dobijen je uvid u to da lokalne vlasti kontaktiraju neka udruženja kada su im potrebni određeni podaci, što se može smatrati pozitivnim, ali je potrebno jasnije izgraditi saradnju kada je riječ o korištenju tih podataka tj. formulisanja aktivnosti koje se planiraju na osnovu ustupljenih informacija i statistika.

20 OSCE (2009), Status i aktivnosti općinskih komisija za ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini. Pregled i preporuke, str. 40.

Primjer dobre saradnje je npr. zabilježen u jednom gradu kada je riječ o dodjeli stanova ugroženim kategorijama,²¹ a u šta su uključena i romska udruženja. Ovo se navodi i u budžetu na nivou grada kao i u strategiji razvoja na lokalnom nivou i potvrđeno je tokom intervjeta.

Pozitivniji stavovi prema lokalnim vlastima su nekad i posljedica tipa aktivnosti koje preovladavaju tj. činjenice da je u nekim sredinama i kada je riječ o određenim ciljnim grupama bilo najprije potrebno „izvući“ žene iz kuće, omogućiti im da se druže, početno solidarišu kao grupa i organizuju oko određene/ih aktivnosti. Tako su neke intervjuisane aktivistkinje u tom kontekstu navele: „Žena se boji osuđivanja ako bilo šta pokrene...“; „I to je bio naš cilj da te žene malo izvučemo iz kuće i da ih socijaliziramo.“ Na taj način žene uspijevaju da poljuljaju patrijarhalne kodove koji su još više upisani u svakodnevnicu tzv. malih sredina u kojima se očekuje da žena ne izlazi iz kruga porodice odnosno domaćinstva. Iako se nekad ističe kao problem da se aktivnosti ovakvih udruženja svode na druženje uprkos postojanju nekih projekata, i da nedostaje aktivistički iskorak, ipak je potrebno podvući da su susreti i druženja, razmjena ličnih priča i iskustava temelj od kog kreće ženski aktivizam.²² Ovo je naročito tačno ako imamo u vidu izraženu patrijarhalnu strukturu nekih lokalnih sredina u kojima je svaki javni angažman žena unaprijed izložen sumnjičavosti ili se, pak, aktivistkinjama često po neformalnim i formalnim kuloarima ovih zajednica, unaprijed i fatalistički, ukazivalo da su njihove aktivnosti u startu osuđene na neuspjeh. Kao što je istakla jedna predsjednica udruženja: „Imamo odluku da smo svaki petak ili ponedjeljak, nebitno, za štandom – imamo štand u našoj mjesnoj zajednici – i žene izbacuju svoje proizvode. I sad sam ja, i recimo još dvije tu, i većina će, recimo 70% proći i reći: ‘Ma džaba tu stojite, idite kući...’“

21 Grad Bijeljina (2019), Budžet za građane, str. 9.

22 Ristic Thomasson, *To Make Room for Changes. Peace strategies for women organizations in Bosnia and Herzegovina*, Kvinna till Kvinna, Johanneshov, 2006., str. 21-23.

Iako su lokalne vlasti često pokazivale podršku kada je riječ o ustupanju prostora za neke aktivnosti, to u nekim ruralnim sredinama nije uvijek slučaj. Aktivistkinje iz lobi grupe su navodile primjere da su se prostorije mjesne zajednice u ruralnim sredinama zaključavale kad su trebale nešto da organizuju.

4.8. Raspodjela odgovornosti i administrativno-logističko vođenje udruženja

U ženskom angažmanu u civilnom društvu se često ističe kao problem rotacija liderstva, da bi se pospiješila jednakost i izbjegli elitistički momenti. Kada je riječ o ovoj ispitivanoj grupi tačnije grupama odnosno uzorku, tzv. liderice ne pretenduju na tzv. „ownership“, i s obzirom na strukturu članstva javlja se problem dijeljenja odgovornosti uključujući i liderstvo. U nekim organizacijama zbog nepovoljne strukture u smislu angažmana u civilnom društvu (nepovoljna starosna i obrazovna struktura članica, veliki broj djece članica tj. činjenica da žive u višečlanim porodicama u kojima dominira tradicionalna podjela rodnih uloga) znatan broj poslova se usmjerava ka jednoj osobi koja je izložena problemu „sagorijevanja“. S tim u vezi, potrebno je dalje raditi na osnaživanju članica i na određenoj raspodjeli poslova kroz tzv. timove. U nekim organizacijama postoji sistematicnija raspodjela poslova, ali je više riječ o izuzetku nego pravilu. Na tom fonu, imajući u vidu preklapajuće sličnosti uprkos razlikama, potrebno je pospiješiti i međusobno dijeljenje iskustva ciljanih organizacija, tj. organizovanje njihovih susreta radi poboljšanja funkcionisanja organizacija i jačeg uvezivanja organizacija koje imaju slične aktivnosti. Takođe je važno naznačiti da su analizirana udruženja građanki radi registracije napravila statute, ali strateško planiranje ostaje segment na kojem će se u budućnosti morati aktivnije raditi.

4.9. Prepreke ženskom aktivizmu

Da bi se suočile sa opisanim izazovima, aktivistkinjama su potrebni različiti resursi, kako organizacioni i tehnički, tako i ljudski. S obzirom da je riječ o višestruko marginalizovanim grupama žena, čak i kad postoje neki kapaciteti koje organizacija posjeduje, javlja se problem njihovog uvezivanja sa ljudskim i obratno. Takođe, s obzirom da ženski aktivizam iziskuje, posebno u ovakvim sredinama i u radu sa ovakvим kategorijama žena, puno zalaganja, zbog opterećenosti tradicionalnim ženskim ulogama to uvezivanje se teže postiže. Nekad se to premošćuje tako što se žene angažuju u tradicionalnim djelatnostima (ručni rad, prenošenje tradicionalnih ženskih umijeća) kroz poveznicu sa određenim aspektima tržišnog načina poslovanja i osnaživanja, ali i tu postoje razne prepreke i nedostaci. Neke prepreke su i finansijske prirode, bilo da je riječ o ekonomskom ili ljudskom odnosno simboličkom kapitalu. To su manjak finansijskih resursa, nedostatak znanja bilo da je riječ o ženskim pravima ili o određenim vještinama koje su potrebne kako za rad u civilnom društvu (poznavanje IT tehnologije, pisanje projekata, loša obrazovna struktura članstva) odnosno u konkretnim aktivnostima (npr. promocija i plasiranje proizvoda ženskog preduzentišva).

U finansijskom smislu, žene iz ovih ciljanih organizacija uglavnom rade tzv. „male projekte“, ne u smislu njihove važnosti već raspoloživih sredstva. U slučaju nekih organizacija, u obzir treba uzeti i manjak iskustva i edukacije ne samo kada je riječ o tzv. pisanju projekata, već i promociji ovih aktivnosti, iako se u velikoj većini slučajeva ističe da je saradnja se medijima dobra. Međutim, treba imati u vidu da je u manjim sredinama često lakše dobiti medijski prostor jer su fokusirani na izvještavanje o događajima koji se realizuju na lokalnom nivou, te mediji unatoč činjenici da prate i rad ženskih udruženja i nevladinih organizacija

uopšte, ipak često nemaju razvijen senzibilitet i ne ulaze detaljnije u problematiku. Dobra saradnja s medijima nije pokazatelj osviještenosti medija i njihove obaveze da rade na promociji ravnopravnosti spolova. Imajući u vidu važnost, a i obavezu medija da rade na promociji ravnopravnosti spolova i njenom unaprjeđenju, potrebno je izgraditi određene strategije, posebno kad je riječ o medijima u javnom vlasništvu (na lokalnom nivou) i javnim servisima. Veća vidljivost udruženja koja su ovdje ušla u uzorak na javnim servisima bi svakako doprinijela njihovoj vidljivosti, a eventualno i pristupu donatorima.

U prilog tome govori i prethodno rečeno, odnosno činjenica da mnoga udruženja nemaju svoju web stranicu, odnosno da imaju finansijskih i tehničkih problema sa njihovim ažuiraranjem, a što je bitno i kada je riječ o pristupu donacijama. Neke organizacije to pokušavaju, kao što je prethodno naznačeno, premostiti formiranjem Facebook grupe i sl., dok u nekim postoji problem što nemaju izgrađene kapacitete i ljudstvo koje ima znanja i iskustva vezano za informatičku pismenost da kroz ovaj oblik promocije, a i intergrupne komunikacije, promovišu svoj rad i rade na uzajamnom osvještavanju i osnaživanju kroz ove oblike komunikacije. Takođe, iako je femomen tzv. članarine nešto simbolično, u nekim udruženjima se članarina ne naplaćuje jer nemaju, kako navode, velike aktivnosti i vlastiti prostor, odnosno zbog činjenice da je riječ o posebno ranjivim kategorijama žena koje se bore za svakodnevno preživljavanje. Kada je o donacijama riječ, često su to subgrantovi u sklopu drugih projekata (npr. ProBudućnost, projekti velikih ženskih NVO-a odnosno mreža kao što su Ženska romska mreža, Ženska mreža). U sklopu tih projekata aktivistkinje iz ovih udruženja nekad dobijaju određenu nadoknadu ili honorar za svoj angažman, koju onda koriste kao doprinos za rad udruženja. Iako je najčešće riječ o simboličnim iznosima, to je pokazatelj posvećenosti udruženju i solidarnosti uopšte.

5. Zaključci i preporuke

Udruživanje žena u nevladinim organizacijama, neformalnim udruženjima i pokretima višestruko je značajno za demokratizaciju društva. Doista je teško, a i opasno, utvrđivati kada ovo udruživanje označiti feminističkim. Niti imamo, niti trebamo imati, listu kriterija za ovakvo prosuđivanje. U jednom širem kontekstu, u kojem feministički pokret kao takav ostaje otvoren za uključivanje najrazličitijih glasova, i u kojem se polazi sa margina, a ne iz centra, svako djelovanje na poboljšanju života jeste ujedno feminističko i pogoduje mu širok prostor civilnog društva u kojem se „ne radi samo iz potreba već i iz ljubavi”.²³ Nalazi ovog ispitivanja kapaciteta rada osam odabranih ženskih organizacija i dvije neformalne grupe nedvojbeno potvrđuju veliki entuzijazam u radu i želju da se stvaraju pozitivne društvene promjene. Pri tome je svako od udruženja na svoj način specifično, ali istovremeno ta potreba da se pozitivno mijenjaju lokalni konteksti jeste njihov zajednički označilac. Zajednička karakteristika jeste to da u konačnici njihov rad nije usmjeren samo na poboljšanje života žena i djevojčica, već na poboljšanje života svih građana i građanki u lokalnoj zajednici, bilo da je riječ o izgradnji mira, infrastrukture ili nekim drugim aktivnostima.

O ograničenjima njihovih kapaciteta, nužno je govoriti kako bi se njihov rad mogao dalje unaprijediti. Prvi i glavni nedostatak koji se prepoznaće jeste mali broj aktivnih članica, odnosno mali broj osoba koje se uključuju u rad na složenijim poslovima u udruženjima. Iako udruženja imaju

²³ Popov Momčinović, Zlatiborka *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*, Sarajevski otvoreni centar, Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Fondacija Cure, Sarajevo, 2013., str. 118.

načine (najčešće neformalne) kako ostavljaju prostor da se svi članovi/ice (što je posebno lako uraditi u manjim udruženjima) uključe u raspravu o sadržaju aktivnosti, ipak na kraju teret provođenja konkretnе aktivnosti pada na uzak krug osoba. Nekada je problem sama pasivnost šireg članstva udruženja, te je potrebno naći mehanizme njihove motivacije, posebno u patrijarhalnim sredinama. Čak i obična druženja, posebno s nekim drugim, „snažnijim“ udruženjima, mogu poticajno djelovati na članice.

Međutim, najčešći problem jeste nedostatak osoba koje imaju znanja i vještine. Ovaj problem se može u nekim situacijama premostiti privremenim angažovanjem eksperata i ekspertica na nekim specifičnim poslovima, što u velikoj mjeri zavisi i od finansijskih sredstava. Međutim, ovo su tek privremena rješenja i vezana su za konkretnu aktivnost. Dugoročno, izuzetno je važno educirati već postojeće članice koje se imaju volju i želju da budu aktivne, ali nemaju potrebna znanja i vještine.

U tom kontekstu, edukacije bi trebale biti primarno usmjerenе na strateško upravljanje, ali i na upravljanje projektima, uključujući sve etape projektnog ciklusa. S obzirom da su neka udruženja relativno mlada, te da su znanja o formalno-pravnim pravilima rada udruženja građana/gradanki sticali sporadično i usputno tokom rada koristeći pri tome različite resurse (oslanjajući se na pomoć poznanika/ca, drugih udruženja ili kroz samoobrazovanje), radi budućeg rada i edukacije iz ove oblasti, bi bila važne. Takođe, nužno je da edukacijama budu obuhvaćene strategije i tehnike javnog zagovaranja, ali i edukacije iz oblasti rodne ravnopravnosti generalno.

Prema nekim mišljenjima, građansko društvo u BiH je donatorski orijentisano. U ovim zaključnim razmatranjima koja imaju primarno za cilj dati preporuke, neće se ulaziti u analizu opravdanosti ovakve

prepostavke. Međutim, da bi se izbjegle opasnosti da ženska udruženja na koncu svoje aktivnosti usmjeravaju prema pozivima donatora, a ne prema ciljevima svoje organizacije koji kroz strateško planiranje moraju biti jasno definisani, a na osnovu interesa grupe koje udruženja okuplja, nužno je edukacijama obuhvatiti i koncept strateškog planiranja.

Edukaciju treba na ovom mjestu shvatiti u širem kontekstu, a ne isključivo redukovati na radionice i skup predavanja od po 45 minuta. Ona može, a bilo bi i poželjno, uključivati i učenje kroz rad, što bi u ovim situacijama osiguralo na izvjesno vrijeme kontinuiranu podršku ženskim udruženjima u obavljanju osnovnih zadataka. Naravno, radi same registracije, udruženja su morala napraviti statute, ali i određene planove za svoj budući rad, ali ponekad su ove aktivnosti shvaćene kao neophodna stepenica da bi se dalje nastavilo s radom. U nekim situacijama su članice bile svjesne važnosti ovih poslova, ali su isto tako i svjesne da u ovoj fazi nisu u mogućnosti uraditi na drugačiji način. U daljoj fazi osnaživanja ovih organizacija, ponekad će biti nužno vratiti ih na sami početak, a koncept rada osmišljavati u odnosu na pojedinačne slučajeve, odnosno u odnosu na profile samih organizacija.

Pozitivno je što se organizacije u svojim aktivnostima vode potrebama svoje zajednice i grupe koju okupljaju. Međutim, iz toga dalje slijedi bavljenje svim aktivnostima gdje se zaboravljuju osnovni ciljevi organizacije. Ovo je ponekad teško izbjegći budući da neka udruženja dolaze iz sredina u kojima je generalno nerazvijen nevladin sektor, te onda okolnosti iziskuju da ženske organizacije zamijene po prirodi stvari šaroliku scenu interesnih grupa. Ne samo okolnosti društvene zajednice u kojima djeluju, već i njima svojstvena etika brige, opredjeljuju i njihove aktivnosti koje su okrenute ka različitim grupa. Koliko god ovo bili i pozitivni potencijali i doprinosili poboljšanju života u društvenoj

zajednici, ipak je nužno jasnije definisati misiju i viziju udruženja te i dalje aktivnosti planirati i osmišljavati u tom smjeru. Udruženjima koja se orijenitšu, na primjer, prema osnaživanju ženskog preduzetništva i sama trebaju imati potrebne kapacitete kako bi ne samo motivisala žene, već kako bi im pomogli i da, prije svega održe, a onda i prošire pokrenute poslove.

I na koncu, iako postoje snažne predispozicije, ipak je potrebno i dalje raditi na razvijanju svijesti i jačanju građanskog aktivizma. Već sama registracija jeste znak opredjeljenja da se zastupaju kako individualni, tako i zajednički interesi, te da se uključuje u proces donošenja odluka. Ipak, to nije građanski aktivizam u punom kapacitetu, već samo prepostavka da se on razvije. Opet bez namjere da se procjenjuje i ocjenjuje koje je udruženje (samo) žensko, a koje feminističko, treba imati na umu da se i žensko udruživanje može odvijati oko patrijarhalne matrice. S tim u vezi, neke intervjuisane aktivistkinje insistiraju na značaju stalne i konstantne edukacije ne samo žena već i muškaraca. Naime, i žene koje su obrazovane, zaposlene i žive u urbanim sredinama, ne poznaju dovoljno svoja prava, a mnoga od njih se ne mogu uspješno realizovati bez osvještavanja muškog dijela populacije.

AKTIVIZMI S MARGINA: PROCJENA KAPACITETA DESET ODABRANIH ŽENSKIH ORGANIZACIJA

AUTORICE: doc.dr. Amila Ždralović i prof.dr. Zlatiborka Popov Momčinović

**ŽENSKA AGENDA ZA
POZITIVNE PROMJENE!**

Literatura

1. Akcioni plan za ravnopravnost polova Opštine Prnjavor 2018 – 2020. Dostupno na: <http://opstina-prnjavor.net/wp-content/uploads/2018/06/8.1.-Akcioni-plan-za-ravnopravnost-polova.pdf?script=lat>
2. Bryman, Alan *Social Research Method*. Oxford: Oxford University Press. 2012.
3. Helms, Elisse *Gendered Visions of the Bosnian Future: Women's Activism and Representation in Post-War Bosnia and Herzegovina*, University of Pittsburgh (doctoral dissertation), 2003.
4. Hrnjić Kuduzović, Zarfa „Rodna ravnopravnost u regijama Tuzla i Livno: Riječi na papiru“, U: Ždralović, Amila; Popov Momčinović, Zlatiborka i Hrnjić – Kuduzović, Zarfa Žene u bh. institucijama: Marionete zakonske kvote, Fondacija CURE, Sarajevo, 2018.
5. Miftari, Edita *Lokalne politike za ravnopravost spolova u Bosni i Hercegovini*, Fondacija CURE, Sarajevo, 2017.
6. Miftari, Edita *Ravnopravnost spolova u općinama/opštinama i gradovima u Bosni i Hercegovini*, Fondacija CURE, Sarajevo, 2015.
7. Odluka o stepenu razvijenosti jedinica lokalne samouprave za 2018. godinu, Službeni glasnik Republike Srpske, god. XXVI, Br. 93, oktobar 2017.
8. Okely, Judith „Thinking through Fieldwork“. U: A. Bryman, R. B. Burgess (eds.): *Analyzing Qualitative Data*. London and New York: Routledge, 2002.
9. Pašalić Kreso, Adila „Obrazovanost stanovništva u Bosni i Hercegovini“, U: Cvitković, Ivan (ur.) *Demografske i etničke promjene u BiH*, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, 2017.

10. Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u BiH, 2013: Rezultati popisa, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2016., str. 157. Preuzeto s: <http://www.popis2013.ba/popis2013/doc/Popis2013prvoIzdanje.pdf>
11. Popov Momčinović, Zlatiborka *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*, Sarajevski otvoreni centar, Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Fondacija Cure, Sarajevo, 2013.
12. Ristin Thomasson, *To Make Room for Changes. Peace strategies for women organizations in Bosnia and Herzegovina*, Kvinna till Kvinna, Johanneshov, 2006.
13. Smith, Stebbins, Grotz (eds). *The Palgrave Handbook of Volunteering, Civic Participation, and Nonprofit Associations*. Volume I. Palgrave Macmillan, 2016.
14. Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji Bosne i Hercegovine 2017., Federalni zavod za programiranje razvoja, maj, 2017. godine. Preuzeto s: <http://www.fzzpr.gov.ba/bs/pubs/3/3/publikacije>
15. Status i aktivnosti općinskih komisija za ravnopravnost spolova u BiH: Pregled i preporuke, OSCE, 2009. Dostupno na: <https://www.osce.org/bs/bih/110180?download=true>
16. Strega, Susan (2005). *The View from the Poststructural Margins: Epistemology and Methodology Resistance*. In: L. Brown, S. Strega (eds.), *Research as Resistance. Critical, Indigenous, and Anti-oppressive Approaches*. Toronto: Canadian Scholars' Press/ Women's Press, 2005.
17. Thomasson, Ristin *To Make Room for Changes. Peace strategies for women organizations in Bosnia and Herzegovina*. Johanneshov: Kvinna till Kvinna, 2006.
18. Žarković, Tamara „*Žene koje inspirišu...*“ *Istraživanje o mogućnostima i uslovima života žena u malim lokalnim zajednicama u BiH*, Fondacija CURE, Sarajevo, 2017.

Informacije o projektu “Ženska prava- Agenda za pozitivne promjene”

Dvogodišnjim projektom “Ženska prava - Agenda za pozitivne promjene” u BiH, koji finansira Evropska unija u sklopu Evropskog instrumenta za demokratiju i ljudska prava u Bosni i Hercegovini, a realizuje Fondacija CURE (CURE) i Fondacija za osnaživanje žena (FWE), namjeravamo doprinijeti promociji i poštivanju ženskih prava, te doprinijeti iskorjenjivanju diskriminacije žena sa posebnim fokusom na marginalizovane i manjinske grupe žena u deset (10) opština. Projekat predstavlja izvanrednu priliku za pokretanje mehanizama u nastavku praktičnog rada oko ljudskih prava žena pripadnica manjinskih i marginalizovanih grupa, kroz organizaciju zajedničkih treninga, implementaciju uporedivih aktivnosti i razmjenu dobre prakse među akterima i zainteresovanim stranama.

Ciljevi projekta su direktni doprinos u promociji poštivanja ženskih ljudskih prava i povećanje društveno-ekonomske inkluzije žena i djevojčica pripadnica manjinskih i marginalizovanih grupa kroz jačanje njihovih kapaciteta i kreiranje konkretnih akcija za borbu protiv diskriminacije, rasizma i ksenofobije, te rješavanje pitanja njihovih ljudskih prava u BiH.

Projekt će imati integrisani pristup u cilju rješavanja problema marginalizacije, isključenosti i diskriminacije žena pripadnica manjinskih i marginalizovanih grupa u Bosni i Hercegovini (BiH) koje se suočavaju s nepovoljnim položajem i koje su izložene siromaštvu, diskriminaciji i predrasudama i u velikoj mjeri su isključene iz procesa donošenja odluka na različitim nivoima.

O Fondaciji CURE:

Fondacija CURE je feminističko-aktivistička organizacija koja djeluje za jednakost spolova i rodova zalažući se za pozitivne društvene promjene putem obrazovnih, umjetničko-kulturnih i istraživačkih programa. Organizujući afirmativne akcije CURE slave snagu i moć žena, te rade na osnaživanju osoba kako bi postali/e pokretači/ce društvenih promjena u BiH i svijetu. Feministički aktivizam je omogućio siguran prostor u kojem su žene jake, neustrašive, sposobne i ujedinjene sa svim svojim različitostima. CURE je organizacija profesionalaca/ki i volontera/ki koji/e izlaze na ulice u znak javnog protesta protiv nasilja, diskriminacije, kršenja zakona i osnovnih ljudskih prava, organizuju performanse protiv nasilja, pozivaju umjetnike/ce, naučnike/ce, edukatore/ke, aktiviste/kinje, građane/ke na akciju i konkretni doprinos za kreiranje boljeg i zdravijeg bosanskohercegovačkog društva.

O partnerskoj organizaciji Fondacija za osnaživanje žena:

Fondacija za osnaživanje žena (*FWE*) je nezavisna i neprofitna lokalna ženska fondacija iz Bosne i Hercegovine posvećena u cijelosti podršci incijativama ženskih organizacija koje pružaju direktnu pomoć ženama u lokalnoj zajednici (*WGOs*), a koje promovišu osnaživanje žena, ženskih ljudskih prava i rodnu ravnopravnost.

FWE je rođena kao odgovor na brojne pozive *WGO* širom zemlje da se stvori mehanizam za usmjeravanje tehničke i finansijske podrške značajnim incijativama i unaprjeđenju ženskih ljudskih prava, rodne ravnopravnosti i socijalne pravde.

Biografije autorica

Prof. dr. Zlatiborka Popov-Momčinović je vanredna profesorica političkih nauka na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu. Objavila je više od sedamdeset naučnih radova i analiza s fokusom na rod, aktivizam, reprezentaciju i položaj žena u medijima, procese pomirenja u rodnoj dimenziji, mjesto i ulogu religije u javnoj sferi. Objavila je knjige Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: Artikulacija jedne kontrakulture i Žene i procesi pomirenja u Bosni i Hercegovini: Izazov rodnim ulogama, ust(nov)ljenim narativima i performativnim praksama s osvrtom na religiju i učestvovala u nekoliko istraživanja koja se tiču ženskog aktivizma i umrežavanja, položaja LGBT populacije, procesa izgradnje pomirenja i povjerenja u BiH. Dugi niz godina sarađuje sa organizacijama civilnog društva i piše kolumnе za web portale. Govori engleski i nemački, a služi se i francuskim jezikom. Članica je Žalbene komisije Vijeća za štampu u Bosni i Hercegovini, kao i Odbora za političke nauke pri Akademiji nauka i umjetnosti BIH.

Kontakt:

pozlata75@gmail.com zlatiborka.popov.momcinovic@ff.ues.rs.ba

Doc.dr. Amila Ždralović je docentica na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu u naučnoj oblasti Sociološka analiza prava. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu (Odsjek Filozofija i sociologija), a magistrirala i doktorirala na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu (Odsjek Sociologija). Radila je kao novinarka, profesorica u srednjoj školi, te kao trenerica na projektima nevladinih organizacija. Objavila je jednu knjigu (u koautorstvu), te preko trideset radova u naučnim časopisima i zbornicima.

Kontakt: a.zdralovic@pfsa.unsa.ba